

Фізіологія нейрона.

Збудження та гальмування в ЦНС

- 1. Нейронні ланцюги та нервові центри.**
- 2. Синапси ЦНС, будова, механізм передачі інформації.**
- 3. Нейромедіатори, їхні види.**
- 4. Процеси збудження та гальмування в ЦНС.**
- 5. Координаційна функція ЦНС**

Теми для самостійного вивчення:

1. Нейрон та нейроглія як структурно-функціональні одиниці ЦНС; їх види, функції.

2. Рефлекс, рефлєкторна дуга, будова та види, фізіологічне значення. Роль рецепторів, види

**Нервова система забезпечує
взаємопов'язану регуляцію
діяльності усіх систем
організму та реакцію на
зміну умов внутрішнього та
зовнішнього середовища.**

Основою будови нервової системи є нервова тканина, яка здатна сприймати подразнення із зовнішнього середовища, трансформувати його у відчуття і на основі останнього формувати реакцію-відповідь.

Існують дві класифікації нервової системи – анатомічна та фізіологічна. Згідно з першою нервову систему поділяють на центральну і периферійну. До центральної належать головний і спинний мозок, до периферійної – нервові вузли, волокна та їхні розгалуження.

Згідно з фізіологічною класифікацією нервова система поділяється на соматичну й автономну (вегетативну).

Соматична забезпечує іннервацію всього тіла, крім внутрішніх органів і судин (підтримання постави, переміщення тіла у просторі, тонкі і точні робочі рухи кінцівок тощо).

Автономна нервова система регулює вісцеральні функції організму (функції внутрішніх органів, тонус гладеньких м'язів,

Основною структурною і функціональною одиницею ЦНС є нейрон.

Він складається з тіла (соми) та відростків, які мають певний напрям і спеціалізацію. Короткі деревоподібно розгалужені відростки - дендрити - проводять збудження до тіла нейрона. Довгий відросток (аксон) проводить нервові імпульси від тіла нейрона до клітин - нервових, м'язових, секреторних.

В залежності від виконуваної функції нейрони ділять на три

основні групи:

- 1) аферентні, чутливі, або рецепторні;**
- 2) виконавчі, або ефекторні;**
- 3) контактні, або проміжні (інтеронейрони).**

У головному та спинному мозку розрізняють сіру (скупчення тіл нейронів) та білу (відростки нейронів) речовину.

Нейроглія входить до складу як сірої, так і білої речовини, вона складається із клітин, які виконують різноманітні функції: опорну, трофічну, секреторну та ін.

Суцільний шар сірої речовини на поверхні білої має назву кори (кора великого мозку, кора мозочка).

Скупчення сірої речовини всередині білої називають ядрами. Ядра сірої речовини виконують роль різних центрів головного і спинного мозку, які регулюють функції внутрішніх органів (центр дихання, центр спиновідведення тощо)

**Скупчення нервових клітин
за межами головного і
спинного мозку називають
вузлами, або гангліями.
Нервові волокна - це
відростки нервових клітин,
вкриті оболонками (мієлінові
та безмієлінові).**

**Нерви являются собою пучки
нервових волокон, вкритих
зверху сполучнотканинною
оболонкою.**

**Передача нервового збудження
в ЦНС (нервових центрах)
здійснюється за допомогою
центрального синапсів.**

Розрізняють такі види синапсів:
аксо-соматичні, аксо-дендричні,
аксо-аксональні, дендро-
дендричні.

На одному нейроні може бути
розташовано до 10 тис. синапсів.

**Центральні синапси (як і
периферійні) утворені
пресинаптичною мембраною,
синаптичною щілиною і
постсинаптичною
мембраною.**

У ЦНС переважно розташовані хімічні синапси, у яких передача нервового збудження здійснюється в одному напрямку за допомогою нейромедіаторів (нейротрансмітерів).

У ЦНС функцію медіаторів виконує близько 30 біологічно активних речовин.

Залежно від хімічної природи медіатори поділяють на 4 групи:

1. Аміни (ацетилхолін, норадреналін, адреналін, дофамін, серотонін).

2. Амінокислоти (гліцин, глутамін, аспарагінова, ГАМК і деякі інші).

3. Пуринові нуклеотиди (АТФ).

4. Нейропептиди (гіпоталамічні ліберини й статини, опіоїдні пептиди, вазопресин, холецистокінін, гастрин).

За функціональними властивостями медіатори ЦНС поділяють на:

- збуджувальні (ацетилхолін, норадреналін, глутамат, серотонін),**
- гальмівні (ГАМК - гамма-аміномасляна кислота та гліцин).**

У зв'язку з цим розрізняють збуджувальні і гальмівні синапси

У збуджувальних синапсах
під впливом нервових імпульсів
звільняється збудливий медіатор,
який через синаптичну щілину
надходить до постсинаптичної
мембрани і викликає короткочасне
підвищення її проникності для іонів
натрію і виникнення деполяризації.
Коли деполяризація досягає
певного (критичного) рівня,
виникає потенціал дії.

В гальмівних синапсах виділяються особливі гальмівні медіатори. Вони змінюють проникність постсинаптичної мембрани по відношенню до іонів калію або хлору. В результаті підвищується рівень мембранного потенціалу - явище гіперполяризації, що перешкоджає подальшому поширенню збудження.

Гальмування – активний процес у ЦНС, який проявляється пригніченням збудження або повним його припиненням у відповідь на подразнення.

Значення процесів гальмування:

- разом зі збудженням процес гальмування відіграє значну роль у пристосуванні організму до навколишнього середовища;**
- гальмування відіграє важливу роль у формуванні умовних рефлексів, звільняючи ЦНС від перероблення несуттєвої інформації;**

- **забезпечує регуляцію координаційних рефлексорних реакцій, наприклад, під час згинання руки - центри м'язів-розгиначів гальмуються;**
- **гальмування захищає нервові центри від втоми і виснаження.**

Крім іонотропних медіаторів, існують метаболотропні (нейропептиди). Свій вплив на постсинаптичну мембрану вони здійснюють шляхом активації специфічних ферментів мембрани.

Як наслідок, у нейронах активуються вторинні посередники (месенжери), які у свою чергу запускають каскади

Месенжери:

1. Аденілатциклаза (цАМФ)
2. Гуанілатциклаза (цГМФ)
3. Інозитолтрифосфат (ИФ₃)
4. Іонізований кальцій

Модуляція синапсів.

Для деяких систем мозку, наприклад, відповідальних за процеси навчання, пам'яті, здатність до організації і реорганізації зв'язків між нейронами зберігається на все ЖИТТЯ.

У разі постійного (частого) проходження нервових імпульсів через структури синапсів, останні можуть змінюватися в напрямку збільшення розмірів синаптичної бляшки й кількості медіатора в ній, площі пре- і постсинаптичної мембрани. На постсинаптичній мембрані може змінюватися щільність рецепторів. Як наслідок функція синапса модифікується, що забезпечує поліпшення і прискорення передачі нервового імпульсу.

Міжнейронна передача збудження може відбуватися також електричним шляхом, без участі медіаторів.

Умовою для цього є щільний контакт між двома нейронами до 9 нм (нексус).

Основні властивості нервових центрів:

- 1) одностороннє проведення збудження;**
- 2) затримка проведення збудження;**
- 3) сумація збуджень;**
- 4) трансформація ритму збуджень;**
- 5) рефлексорна післядія;**
- 6) швидка стомлюваність.**

1. Збудження передається лише в одному напрямку від пре- до постсинаптичної мембрани, що пояснюється будовою синапсу.

**збудження в нервових
центрах пов'язана з
наявністю великої кількості
синапсів.**

На виділення медіатора, його
дифузію через синаптичну
щілину, збудження
постсинаптичної мембрани
потрібно більше часу, ніж на
поширення збудження

На все це в одному синапсі витрачається 0,5-1 мс. Чим складніша рефлекторна дуга, тим більше синапсів і, відповідно, більша синаптична затримка.

Сума синаптичних затримок у рефлекторній дузі отримала назву справжнього часу рефлексу.

Час від початку дії подразника до появи рефлекторної відповіді називається прихованим, або латентним періодом (ЛП) рефлексу.

Тривалість цього періоду залежить від кількості нейронів і синапсів, що беруть участь у рефлексі.

Сухожилльний колінний рефлекс (моносинаптичний) має ЛП 24 мс, середнє або ступенева реакція — 200

3. Сумація збуджень в нервових центрах виникає або при нанесенні підпорогових, але повторюваних (ритмічних) подразнень (часова сумація), або при одночасній дії декількох підпорогових подразнень (просторова сумація).

Прикладом сумації збудження може служити рефлекс чхання.

4. Невідповідність частоти ПД в аферентній та еферентній ланках рефлекторної дуги.

Наприклад, у відповідь на одиночний стимул, прикладений до аферентного нерва, нервовий центр посилає до робочого органа серію імпульсів, що йдуть один за одним з частотою від 50 до 200 за секунду.

В іншій ситуації при великій частоті стимуляції до ефектора надходить значно менша частота.

3. Рефлекторні акти

закінчуються не одночасно з припиненням подразнення, а через деякий час.

Тривала післядія зумовлена циркуляцією збудження замкненими нервовими ланцюгами – реверберацією.

Завдяки реверберації нервові центри постійно знаходяться у стані тону, що важливо, наприклад, при

6. При тривалому подразненні аферентних нервових волокон спостерігається стомлення нервового центру, яке проявляється поступовим зниженням, а потім і повним припиненням рефлекторної відповіді.

(виснаження ресурсів медіатора, зниження чутливості рецепторів постсинаптичної мембрани тощо)

Звикання постсинаптичної мембрани до дії медіатора – габітуація.

Нервові центри надзвичайно чутливі до нестачі кисню – гіпоксії. Гіпоксія швидко призводить до зниження збудливості, а потім до загибелі нейронів. Діяльність нервових центрів, таким чином, залежить від нормального мозкового кровообігу. При його порушенні втрачається збудливість нервових клітин, людина втрачає свідомість.

Змінюють збудливість нервових центрів і нервові отрути, що діють переважно на мозок. Наприклад, стрихнін, який підвищує збудливість нейроцитів. Якщо в лімфатичний мішок жаби ввести стрихнін, то навіть стук по столу, на якому вона лежить, викликає у неї судоми.

Нервовими отрутами є і наркотичні речовини, алкоголь, хлороформ, ефір та ін. Вони викликають спочатку підвищення, а потім різке пригнічення збудливості нервових центрів, особливо великих півкуль.

**На рівні нервових центрів
будується координація
(інтеграція) рефлексорної
діяльності, що забезпечує
узгоджену діяльність
нервової системи в цілому.**

Загальні закономірності

(принципи) координації:

- 1) принцип конвергенції,**
- 2) принцип дивергенції та іррадіації збудження,**
- 3) принцип реципрокності,**
- 4) принцип загального кінцевого шляху,**
- 5) принцип зворотного зв'язку,**
- 6) принцип домінанти.**

**1. Конвергенція - сходження
волокон багатьох нейронів з
утворенням синапсів на одному
нейроні.**

**У конвергентних ланцюгах
досягається посилення
важливої, але слабкої
інформації з використанням
процесів сумації, відсікання
(селекції) вторинної інформації.**

2. За допомогою дивергенції біологічно важливі, але слабкі подразнення розмножуються, посилюються та передаються в різні нервові центри, що забезпечує більш різноманітний їх аналіз і синтез.

**виникає іррадіація (імпульси,
які надходять до ЦНС під час
сильного і тривалого
подразнення рецепторів,
викликають збудження не
одного, а кількох нервових
центрів).**

**Наприклад, мобілізація
організму при надзвичайних,
аварійних ситуаціях.**

**3. Принцип реципрокності
(спряженості) - під час
збудження одних нервових
центрів діяльність інших
може гальмуватися.**

**Це необхідно для
перерозподілу м'язового
тонусу під час ходіння та
плавання.**

4. Принцип загального кінцевого шляху ґрунтується на явищі конвергенції - різні аферентні імпульси сходяться до загальних еферентних та вставних нейронів. Отже, один і той же рефлекс можна спричинити, подразнюючи різні рефлекторні поля.

**за інтенсивністю
збуджувальних процесів у
ЦНС і корегує їх.
Наприклад, під час
скорочення скелетних м'язів
збуджуються
пропріорецептори, від яких
імпульси знову потрапляють
до ЦНС. Таким чином
контролюється точність рухів.**

**Позитивні зворотні зв'язки
сприяють підсиленню
рефлекторних реакцій,
негативні – їхньому
пригніченню.**

6. Принцип домінанти - тимчасово виникає дуже сильний осередок збудження у ЦНС, що визначає характер відповіді організму на подразники.

Домінантний нервовий центр може притягувати до себе імпульси з інших і гальмувати їх.

Домінантними стають ті центри, які забезпечують задоволення життєво необхідних потреб (харчових статевих, захисних тощо).

Домінування відіграє важливу роль у формуванні реакції уваги.

негативна сторона домінанти – її консервативність. Для руйнування домінанти необхідно створити